

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 7 Sayı: 34 Volume: 7 Issue: 34
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRKİYE'DEKİ SEÇKİNLERİN TOPLUMSAL YAPIDA DÖNÜŞÜMÜ: "HEGEMONİK KONUMDAKİ ELİTLER"
SOCIAL STRUCTURE TRANSFORMATION OF THE ELITES: "HEGEMONIC POSITION OF THE ELITES"

Figen KANBİR*

'.....seçkinlerin sahip oldukları iktidarın hacmi tarihsel değişkenlere bağlı olarak değişir.' (Mills, 1980; 31)
'İnsanlık tarihi seçkinlerin durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir: biri yükselirken diğeri alçalır.'
(Pareto, 2005; 13)

Öz

Tarihsel değişkenler belirli grupların kafalarındaki ideolojileri, toplumun geneline yansıtmaktadır. Yansıtılanlar bütüne yayıldığında toplumu organize eden, dönüştüren kimi konu ve kavramlar daha da belirginleşmektedir. Bu bakımdan elitler, toplumun geçirdiği dönüşümleri anlamak açısından oldukça elverişlidir.

Hegemonik konumdaki elitler, Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirdiği dönüşümlerin vazgeçilmezleri olarak, toplumla bir arada düşünülmelidir. Bu çalışmada demokrasi kültürünün yerleşmesi, modernleşme çabaları gibi toplumda derin etkiler bırakmış olan birçok hadise "Türkiye'de Elitler" başlığı altında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seçkin, Dönüşüm, Türkiye'deki Seçkinler, Modernleşme.

Abstract

Historical variability reflects the general population ideologies in the minds of certain groups. When spread to all who reflected; organized the society convert some of the subjects and concepts are more pronounced. In this regard, the elites are very convenient for the transformation of society.

Hegemonic position of the elites, as indispensable for the transformation of the Republic of Turkey, should be considered together with the community. In this study, "The Elites in Turkey" will be discussed left a profound impact many incidents such as settlement of democracy the culture, modernization efforts on society.

Keywords: Elite, Conversion, The Elites in Turkey, Modernization.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, yaklaşık 90 yıllık bir geçmişe sahiptir. Ancak, bu güne uzak sayılabilecek bir kökene yaslanarak, farklı dönüşüm evrelerinden geçerek gelmiştir. Bu dönüşüm evreleri bütünüyle tek bir hat halinde gerçekleşmemiş; her dönemin tarihsel yapıcı dinamosu o günkü hakim söylemle bir bütünlük kazanmıştır. Bu bütünlük içerisinde hiç kuşkusuz belli bir azınlığın –ki biz bu makalede buna genel olarak seçkin[†] ya da elit diyeceğiz—

*Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, f.kanbir@siirt.edu.tr

[†]Seçkin yaklaşımın tarihi çok yakın değildir. Özellikle Platon Devlet adlı eserinde 'kral filozof ya da filozof kral' imgesinden bahsederek bilgili bir azınlığın yönetimde söz sahibi olması gerektiğini vurgular(Durna, 2009: 14).19. yüzyıldaysa bu düşüncüyü –insanlığın yazılı tarihinin büyük kısmında azınlığın çoğunluğa egemen olduğu şeklindeki basmakalıp gözlemi– modern sosyolojiye uyarlayan İtalyanların çalışmasıyla kavram literatüre girdi. Fikir babası

üstünlüğü farklı sebeplere bağlı olarak toplumun yönünü belirlemiştir. Gelişme, değişme, çöküş gibi faktörler hep bu kesimin dolaşımından[†] oluşmuştur. Bu çalışma tam da bu noktada Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte toplumsal yapıyı anlama ve açıklama çabası söz konusu olunca temel bir değişkenin üzerinden 'seçkin'lerden yola çıkmanın gereğini görmüş ve buna uygun bir açıklama çabası geliştirmeye çalışmıştır.

Modernleşme serüveni, Osmanlı Devleti'nde savaşlarda alınan ağır yenilgilerle 'devletin bekâsı' düşünülerek başlamıştır. Bu bağlamda, halkın/toplumun kendi tabanından istekli bir katılım olarak gerçekleşmemiştir. Bu tür açıklamalar, bize toplumdaki seçkin kesimi görmezden gelemeceğimizi gösterirken, var olan seçkin kesimle bağıntı kurmamızı da öngörüyor. Bu çalışmanın konusu bu bağlamda, Batılılaşma çabasıyla bir bütün halinde ele alındığında 'halkın hareketi' şeklinde düşünülen kavramsallaştırmadan uzakta dururken 'halkın medenileştirilmesi' ne bir hayli yakın yerde durmaktadır. Bu bağlamda konumuz seçkinliğin dönüşüm evrelerinden yola çıkarak Türk toplumunu açıklamaya dönük bir çabadır.

Durna'ya göre, seçkin söylemin oluşmasını sağlayan dinamik, bir yandan seçkinlik diğer yandan halkçılık söylemiyle ilişki içerisindedir. Bir anlamda monarşiyle mücadelenin adı olarak halka yaslanmayı, diğer anlamda ise medenileşme ideali söz konusu olduğunda halkın yukarıdan aşağıya terbiyeyle belirlenebileceğini öngörür.[§] Bu tür bir kavramsallaştırma, seçkin kesimin halkın inşasında oynadığı rolle birlikte ele alındığında, toplumsal yapıyı irdelemeye daha yakın olmayı sağlayan mekanizma olarak seçkinleri daha fazla gündeme getirmemize yol açmıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE ELİT TİPOLOJİLERİ

Her toplumun zaman ve mekân içerisinde geçirdiği dönüşümler farklı olduğu gibi, temsil ettiği bütün de farklılaşmaktadır. Bu bütünde, iktidara egemen olan belli bir azınlık, çoğunluğa meydan okuyan, onu temsil eden kısımda bulunmaktadır. Bunun tam karşısındaki çoğunluk ise takip ettiği azınlıkla, onun düşünceleriyle kendine bir tanım ve algılayış geliştirmektedir. İşte tam da bu noktada ele aldığımız elit kesim, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras aldığı yönetim erkini yer değişimine tabi tutmakta, dolaşımını sağlamaktadır.

Yukarıda söylemeye çalıştıklarımızdan hareketle bu çalışma, Osmanlı yönetici sınıfı, tek parti, CHP-DP, asker, Anadolu Kaplanları bölümlerini kapsayacaktır. Bu bağlamda tarihsel dönemlere sığdırılabilecek kimi belirgin özellikler ve temsilcileri toplumsal yapının açıklayıcısı olarak sunulacaktır.

TARİHSEL SÜREKLİLİKTE SEÇKİNLER

1.OSMANLI YÖNETİCİ SINIFI

Hoselitz'e göre, sanayi öncesi tabakalaşma sisteminin en karakteristik özelliği, sosyal tabakaların keskin bir şekilde kutuplaşması sonucunda kitle ve elit arasında bir uçurum

---

genellikle Mosca olarak anılsa da Pareto bu kuramı sistemleştirmiştir(Marshall, 1999: 182). Pareto'nun tanımından da hareket edecek olursak, Pareto seçkinleri hükümette dolaylı ya da dolaysız olarak önemli rol oynayan bireylerin oluşturduğu yönetici seçkinler ve geri kalanların oluşturduğu yönetici olmayan seçkinler diye iki kategoriye ayırarak bir toplumsal denge durumu için önemli bir analiz sunar. Bu anlamda toplumda iki katman bulunur: yönetici olanlar(seçkinler), yönetici olmayanlar(seçkin olmayanlar).Mosca'ysa her toplumda bu tür bir ayrımın var olduğunu dillendirir(Bottomore,1990: 8). Görüldüğü gibi bir seçkin kavramı toplumda genel olarak daha çok yöneten- yönetilen ayrımına denk düşüyor. Bizim burada yapmaya çalıştığımız da Osmanlı Devleti'nde havas ve avam ayrımı üzerine bina edilmiş yapının toplumsal karakteristiğinin zamansal dönüşümünün toplumsal yapıya yansımalarını irdelemektir.

† Pareto'nun kuramsallaştırmasıyla oluşan seçkinlerin dolaşımı sadece paranın ve gücün ortaya çıkardığı yeni seçkinlerin eskilerin yerini alması demek değildir. Bunun ötesinde seçkinlerdeki baskın tortunun değişmesi anlamına da gelir. Yenilikçiler, konsolidatörlerin; konsolidatörler de yenilikçilerin yerine geçer. Nüfusun büyük çoğunluğu da çeşitli etkenlerin belirlediği seçkinlerin dolaşımını açıklayan birbirine bağlı iki zincirden oluşmaktadır. Ayrıca yükselen seçkin aynı zamanda güce yönelmesini haklı gösteren konuşma alışkanlıklarının etkisi altındadır. Bu alışkanlıklar muhtemelen yükselen aynı dinsel ve insani duygular tarafından şekillenmiştir. Bu anlamda Türk toplumunun kimliğinin anlaşılabilirliği açıklanabilir bir görünüm sergiliyor(Pareto, 2005: 13-14, 16-17).

§ Durna bu noktanın toplumsal, siyasal ve kavramsal boyutta Cumhuriyet'le birlikte süreklilik olduğunu öngörür. Öyle ki; Kemalist ideolojinin temel ilkelerine bakıldığında 'halkçılık' seçkin söylemiyle bağıntılıdır. Belli bir azınlığın—bilgili ve liyakat sahibi— yönetimde söz sahibi olarak var olabilmesi halkın iradesi nezdinde demokrasinin taşıyıcı unsuru niteliğini sergiler. Halk bu noktada seçkin anlayışta cahil ve görgüsüz kesimi temsil eder ki; bu da belli bir azınlığın onu yönetmesini meşru kılar(Durna, 2009:14).

oluşmasında ve statü kazandıran önemli bir değişken olarak ekonomik performansa itibar edilmemesinde kendini gösterir.** Bu açıklama, Osmanlı İmparatorluğu'nda yöneten- yönetilen ayrımını sistemleştiren ve aynı zamanda devlet elitini birleştiren gücün 'din' yani 'İslam' olabildiğini açıklar. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nda neden seçkin mekanizmalarının sadece bir kaynaktan beslendiğini ve yeni mekanizmaların oluşmadığını açıklamak konusunda da önemlidir. Dini perspektife bunu yaydığımızda, dini ve siyasi otoriteyi içine hapsedebileceğimiz söylemler yönetim erkini elinde bulunduran grubun çıkarları doğrultusunda değişime uğramıştır. Bunu örneklendirirsek; Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıla kadar bir ideoloji olarak toplumun yönetiminde dini öne sürmesi söz konusu değilken; bu yüzyıldan itibaren dinin kendisi ideolojik bir temellendirmeye bürünmüştür. Bunu sağlayan da devleti ayakta tutma ve onu parçalanmaktan kurtarma gereksinimidir. Öyle ki, 'devletin bekası' sorunu toplum ile yönetici seçkinler arasındaki etkileşimde, devletin önceliği, eski geleneği sürdürmek şeklinde ortak alan oluşturmuştur. Bu konuda modernleşme bir devlet sorunu addedilebilir, tarihimiz boyunca projelerin devlet katında hazırlanmasını ve yukarıdan aşağıya uygulanmasını açıklar(Türküne, 2003: 10).

Osmanlı İmparatorluğu'nda seçkinler kültürü, halk kültürüne göre daha evrenseldi. Fakat ülkeye yerellik, Tanzimat ve onun yapısal dönüşümü, evrensel değerler daha kesif bir şekilde girdi. Örneğin reaya gibi tamamen yöneticiye bağlı bir sınıf kavramı yerini, tebaa gibi bütün Osmanlı yurttaşlarını kavrayan bir kavrama bıraktı(Mardin, 1991: 29-30). Tanzimat'tan beri var olan modernleşme çabaları bu hareketi oluşturan ana dinamik olarak yönetici elitlerin gelişmiş bir toplumun kültürel modelinden hareketle toplumu yönlendirmek istemeleri olarak açıklanabilir. Bu anlamda Göle'nin ifadesiyle, tarihselliği zayıf bir toplumun yönetici elitlerinin iradelerinin modernleşmeci ideologlar tarafından halka kazandırılmasıdır(Göle, 1986: 8). Bu açıdan Osmanlı-Türk modernleşme/Batılılaşma süreciyle seçkin söylem arasındaki bağlantı kuramsal ve bilimsel etkilenme noktasında da kendini hissettirir. Devletin bekası ve savaşlarda alınan yenilgilerin önüne geçilmesi kaygısına dayanarak, devlet kurumlarının modernleştirilmesiyle başlayan modernleşme/Batılılaşma süreci bir süre sonra toplumun modernleşmesine doğru yayılmıştır. Bu nokta, Osmanlı modernleşmeci seçkinlerini, Batı'da yaklaşan seçkin kuramlarla bağlantıya sokar(Duna, 2009:17). Onların seçkin kültürünü toplumda anlaşılabilir ve uygulanabilir kılar. Böylece yeni bir bakış adı altında toplumsal mevzilerin yer dönüşümünü kavratır.

2.TEK PARTİ

Osmanlı Devleti'nde dine ve geleneksel devlet anlayışına dayalı hegemonik konumdaki elitler, bu dönemde egemenliğin hacmini yavaş yavaş yönetilen kesime bırakmaktadır. Cumhuriyet Türkiye'si'nin ve Osmanlı Devleti'nin son elli yılındaki siyasal tarihinde, halkın siyasete katılımını genişleten bir elitler arası mücadele damgasını vurmuştur. Bu kısmen bir ilke meselesiydi, buna karşılık çoğu kez, elitlerin önce sultanın mutlak otoritesine karşı, daha sonra da (gerçek demokrasi, seçmenlerin kendi modernite anlayışlarını bizzat talep etmelerine izin verene dek) kendi modernite tercihlerini hayata geçirmek üzere halk desteğine ihtiyaç duymalarından kaynaklanıyordu(Karpat, 2009: 153). Böylece halk, iktidar erki için itibar edilmesi gereken bir kaynak noktasını oluşturmaktadır. Bu yolla Karpat, bürokratik seçkinlerin entelektüellerin görevinin kitlelerin gelişimi için önerilerini açmaları değil, aksine kitlelere kılavuzluk edebileceğini söyler(Heper, 2006:134).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları olarak nitelenen 1923-1938/39 dönemi, karşımıza 'inşa süreci'^{††} olarak çıkar(Gündüz, 2010: 11-12). Bu inşa süreci içerisinde Durna'nın deyimiyle, 1930'lu 1940'lu yıllarda seçkin söylem halkçı nitelik sergilemez(Durna, 2009:217). Zira halkın yapısal dönüşümü algılayabilecek ve bunu isteyecek kendine ait bir söylemi

---

** Hoselitz bu tür bir kavramsallaştırmayı J. Schumpeter'in sosyal gruplar teorisine dayanarak üretim faaliyetlerinin karmaşıklığıyla toplumsal yapı ve örgütlenmenin diğer alanlarındaki değişimler (en önemli sosyal tabakalaşma) arasındaki temel ilişkiden spesifik biçimde bahsetmek yoluyla yapmıştır(Karpat, 2009:30).

^{††}Aynı vurgu Durna'nın seçkinliği açıklarkenki vurgusunda da var. Halkın söylemsel kuruluşu olarak görünüm sergileyen bir kavram, 'seçkin bir millet yaratma ideali' olarak da görünüm simgeler. Yine Bora da 1923- 1938/39 dönemi yine bir inşa süreci olarak yansıtır.

olmadığı gibi, gerçekleştirecek gücü de yoktur. Bu dönüşüm Cumhuriyet dönemi içerisinde, belli bir grubun bunun toplum için daha iyi olacağına inandığı bir düzeni topluma uyarladığı bir dönüşüm çizgisini anımsatmaktadır. Böylece dönüşümün sağlayıcısı yukarıdan aşağıya sistemi finanse etmiştir. Bu finanse edilen sistem içerisinde de henüz halkın yönetimde söz sahibi olacak, bilinçsel algısı mevcut değildir.

Yukarıda söylediklerimizi Robert Redfield'dan yola çıkarak genelleseyebiliriz. Redfield "büyük" ve "küçük" kültürel gelenek ayrımını, 1940'ta sistemleştirilmiştir. O'na göre, kültür iki kola ayrılabilir: İlki kırsal bir hayat yaşayan ve tarımla geçinen insanların kültürü, diğeri şehirde yaşayan insanların kültürü.## Seçkinler ile kitle veya 'büyük gelenek' ile "küçük gelenek" arasında yakın bir ikililik Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yapısını çok iyi yansıtır. Bu yansıma biçimi, modern Türkiye'nin geçirdiği dönüşümleri kabaca 'küçük gelenek'i oluşturan öğelerin daha fazla oranda 'büyük gelenek'e nüfus etmesi olarak tanımlanabilir(Gündüz, 2010:184-185). Modernleşme bu bağlamda, kırsal kesimde yoğunlaşan ilksel ilişkilerle şekillenen tebaanın kentsel ilişkilerin belirlediği vatandaşlar topluluğuna dönüştürülmesi projesi olarak algılanabilir(Akşit, Şentürk, Küçükural, Cengiz, 2012: 419). Böylece toplumsal yapının dönüşümünü anlayabilmenin kolay bir yolunu bize sunmaktadır. Demokrasiye geçiş çabalarımız bu noktada önemli bir yerde durmaktadır. Her ne kadar bu dönemde, iki kere çok partili hayata geçiş sağlanmaya çalışılsa da bunun gerçekleşebilmesi için toplumsal yapının dönüşümü öncelikli olarak sağlanabilmeliydi.

3.CHP-DP

Çok partili sisteme geçinceye kadar, bürokratik seçkinler egemen tabakanın bir parçası olmayı sürdürmüşlerdir. 1970'lere kadar bürokratik seçkinler, toplumun uzun dönemli çıkarlarından sorumlu devlet seçkinleri gibi davranma özlemlerini canlı tutmuşlardır(Özer, 2006: 49). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti(DP) ile başlayan dönemde DP'nin 'her mahalleye bir milyoner' ve 'küçük Amerika' sloganları bir yandan Tek Parti dönemine diğer yandan İkinci Dünya Savaşı'ndaki tutumunu öne çıkaran ve tüketimi kısıtlayan 'harp ekonomisi' ne karşı halkta oluşan tepkinin dile getirilişiydi. DP'nin ortaya koyduğu liberal ekonomi ve özel girişimciyi destekleme siyaseti de bu özleme cevap vermeye çalışıyordu(Bali, 2002: 23). Böylece yeni elitlerin oluşumu, sağlanmaya başlandı. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti, ayrıca dini dirilişi göz önünde tutarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçkin bürokratik tarzını yansıtan her şeyi tahrîp etme siyasetindeydi. Hedef Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçkin yapısal kaynakları yanında, bu partinin seçkinlerinin halka tepeden bakan kültürel tutumuydu(Mardin, 1991:274). Bu kültürel tutum, Osmanlı'ya karşı duruşu simgeler. Monarşi ve son zamanlarda Osmanlı'da gündeme gelen meşrutî monarşi kültürü içerisinde okunabilecek bu geri duruş, yeni toplumsal temelin oturamamış olmasından kaynaklanan tedirginlikle toplumsal kimliğin inşası süreci içerisinde anlamlıdır. Bu yüzden bu dönemde çok partili hayata geçiş, yapının dönüşümünün garantörü olarak demokrasi kültürünün yerleştirilmesi anlamında önemlidir. Böylece Türkiye'de 1950'lerde değişim ilk defa sokakta yaşayan, devletin içine girmeyen, 'gelenekçi elitler' in etkisine açılmıştır(Bilgin, 2007:41). Seçkin kültür, böylece farklılaşma sürecine girmiştir. Karpat'ın ifadesiyle Türkiye'deki elitlerin oluşum rolü; Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, genişlemesi ve modernleşmesiyle belirlenmişken(Karpat,2009:198) dönüşümü ise eski geleneğin içerisinde oluşan aydın kesim ile yeni devlette oluşturulmaya çalışılan elit kültürünün önce düşünsel süreçleriyle, daha sonra ise toplumsallığı ayırt etme biçimiyle ortaya çıkmıştır. Bu anlamda demokrasi kültürünün oluşturulmasında önemli bir adım olarak çok partili sisteme geçilmesi, elit kesimin dönüşümünü de sağlayacaktır.

Redfield bu görüşünü Meksika ve Guatemala'da yaptığı araştırmalara dayandırdı. Orta Amerika gibi fethedilememiş ülkelerde izlenen kültürün bu ayrı yönü arasındaki çelişkiler Mardin'e göre dünyanın fetih görmemiş yerlerinde de görülür. Zira her toplumda bir tarafta şehirli kültürü varken; öte yanda halk kültürü mevcuttur. Gökalp de bu tür bir temellendirme üzerinde her milletin iki medeniyeti vardır:resmî medeniyet, halk medeniyeti. Ona göre bunlar Türkler'de çok rahat ayırt edilebilse de diğer toplumlarda bu kadar rahat ayırt edilemez. Bu açıklama şekline dayalı olarak Redfield daha evrensel platformda iki kültürün birbirine kısmen girmesini sağlayan kültür ara kurumlarına ve kültür araçlarına dikkat çekmesiyle Gökalp'ten daha açıklayıcı ve genelleşici bir yerde durmaktadır(Mardin, 1991:22-23).

Türkiye’de halkın siyasal temsili yüce idealler ve felsefi düşüncelerden değil, elitler arasındaki sert bir iktidar mücadelesinden ve uluslararası koşullardan kaynaklanmaktadır. 1945-61’deki demokrasiye dönüş kararı, Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne karşı Batı’yla ittifak yapması ve 1952’de NATO’ya katılmasının gereği olarak, Cumhuriyet Halk Partisi liderinin Batı demokrasisinin standartlarını karşılamaya mecbur kalması üzerine alındı. Yine 1950 seçimlerinde Demokrat Parti özgürlüğü ön planda tuttuğu için kazanırken; Cumhuriyet Halk Partisi ise iktidardaki devletçi elitlerin ve tek parti yönetiminin aracı olarak görüldüğü için kaybetti(Karpat, 2009: 188-192). Bu anlamda toplum da, artık arayışını yöneticilere ait olmama kültürüyle ifa etmeye başlamıştır. Bu da, yeni bir inşa süreci içerisindeki toplumda kendine önemli bir yankı bulmuştur.

4.ASKER

1960-80 yıllarında ordunun gerçekleştirdiği üç müdahale gerçekte halkın siyasete katılması ve elit tabakası içindeki hareketliliği artırdığından dolayı askeri, kendi kendisini siyaseti düzenlemekle görevlendirme yükümlülüğünü üstlenmeye yine onu tarafsız ve siyaset üstü bir elit olarak görmemizi mümkün kılmaktadır. ‘Elitlerin eliti’ olarak tanımlanabilecek bu durum, temel devlet meseleleriyle ve devletin bizzat kendisiyle ilgilidir(Karpat, 2009: 155-156). Demokrasi kültürünün toplumda henüz oluşmadığının bir yanılması olarak görülebilecek bu durum, her an kontrolü elinde bulunduran mekanizmaların toplumdaki işleviyle alakalıdır. Bu işlev, Osmanlı’dan gelen gelenek içerisinde yukarıdan aşağıya doğru belirlenebileceğine inanılan topluma anlaşılabilirlik katmaktadır. Bu anlaşılabilirlik, demokrasinin bir kültürel algı olarak en çok da toplumda görünürlüğüyle alakalıdır. Bu dönem bu anlamda, demokrasi kültürünün kendi bunalım seyrinin ne yönde olduğunu da tayin etmektedir.

Türkiye özellikle 1970’li yıllarda yoğunlaşan toplumsal değişim sorunlarını siyaseten karşılayacak politikalar üretememiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi hakim olan "resmi elitin" söz konusu toplumsal dönüşümü kavrayamamasıdır. Diğer sebepse söz konusu olan resmi elitin, toplumsal değişimi kendi egemen konumlarını tehdit edecek bir süreç olarak algılaması ve hatta değişim unsurlarını kendi geleneksel iktidar yapılarını sürdürebilmek için istismar etmesidir. "Resmi elit" -siyasi kültür ve davranışları "tek parti-tek şef" anlayışıyla oluşan egemen siyasi kadrolar- toplumsal değişim taleplerini toplumsal bir diyaloga dönüştürmek yerine militarist çözümlere, darbelerle yönelmişlerdir(Bilgin, 2007: 98-99). Bu bağlamda var olan resmi elit, bürokratik geleneğin içerisinde gelen, iktidarını kaybetmek istemeyen ve demokrasiyi tam olarak anlayamayan kesimdir. Bu bakımdan onlar, halkın kendi yönetimini dar bir kapsama alan ve sınırlayan bilinci oluşturmuştur.

Bu dönemde karşımıza bir başka elit tabaka daha çıkmaktadır. 1970’lerde Türkiye’de sanayileşme sürecinin sivil toplumdan beslenmeye başlaması, yani özel girişimciliğin vücut bulması bir anlamda devletten farklılaşan toplumsal elitin tarih sahnesinde yer alması anlamına gelmektedir. Bu yeni elitler, Türkiye’de kapitalist ilişkiler üzerinde gelişen yeni bir toplumsal sınıfın aktörleridir(Bilgin, 2007: 45). Bu aktörler, Türk toplumsal yapısı içerisinde binlerce yıllık tarımsal uygarlığın ekonomik faaliyet tarzından 1970’li yıllardan itibaren endüstriyel uygarlığın değerlerine doğru hızlı bir değişim yaşamaya başlamıştır(Bilgin, 2007: 83). Türkiye’nin 1970’li yıllarda başladığı sanayileşme süreci, 1980’lerden sonra bu hedefi ideoloji haline getiren taşıyıcı bir toplumsal elit üreterek, bunlar içerisinde "Türk kapitalizmi" diye ifade edilen yeni toplumsal elitler ortaya çıkarmıştır.

5.ANADOLU KAPLANLARI

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1980 yılı ve sonrası bize önemli bir kırılma noktasını sunmaktadır. Bu kırılma noktası, Türkiye’nin -1980 yılı düşünülerek- son 20 yılda derin bir şekilde etkilendiği liberal ekonomi uygulamasının toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimlerin sonucunda ortaya çıkan ‘yeni elitler’ veya ‘yeni Türk insanı’^{ss} olarak

^{ss} ‘Yeni elitler’ ve ‘yeni Türk insanı’ olarak tarif edilen bu kuşağın mensupları 80’li yılların başında medya-iş dünyası-siyasi iktidar sacayağında yer aldığı güce sahip olmanın verdiği özgüvenle topluma önderlik etme ve toplumu yönlendirme duygularını nasıl teşhir ettiklerinin manzarasını bize sunmaktadır. ‘Türkiye’yi bizler yönetiyoruz!’ veya ‘Her konuda tahlil yapabilecek bir entelektüel derinliğe sahibiz.’ şeklinde özetlenebilecek bir ruh yapısına sahip bu

tanımlayabileceğimiz sınıfın Türk toplumu ve burjuvazisinde yaşanan kabuk değişiminin işareti olarak alınmalıdır. Bu kabuk değişimi, -2002 yılı düşünülerek- son yirmi yılda yaşanan modernleşme ve burjuvalaşma serüveninin bir hikayesidir(Bali, 2002: 18). Bu burjuvalaşma süreci ekonomik alanda rahatlamayla beraber dış dünyaya açılmanın bir yolunu da sunmuştur.

12 Eylül darbesi öncesi günlerde, toplumun seçkin zümresine egemen olan bu ruh hali, darbeden sonraki yıllarda yerini, bolluk ve lüksün beraberinde getirdiği bir rahatlamaya bırakmıştır. Bu açıdan 1983 tarihi, yeni siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte burada ilk kurulan partilerden birisi olan Anavatan Partisi'nin politikasını gündeme getirmemizi öngörür(Bali, 2002: 26-27). Bu politika içerisinde liberal ekonominin uygulamaya konulması beraberinde bir rahatlamaya yol açar. Ancak darbeden sonra gençler artık siyasete ilgisizdir. Siyasetin yerine toplumda başarılı olmak olarak okunabilecek bir hayale öykünürler. Bu da, 'çok para kazanmayı amaçlamak' olarak özetlenebilir. Bu konu da, siyaset vasıtasıyla yöneten- yönetilen ayrımı içerisinde sistematize olan toplumdaki öncüllerin yer değiştirmesi anlamına gelir ki; yeni öncül ekonomik üstünlüğü elde etmek olarak görünmektedir. Bu mekanizmadan yüzeye çıkmış seçkinler içerisinde Anadolu kökenliler de vardır. Çok büyük ölçüde eski ve yeni seçkinlerin çatışması da burada gündeme getirilebilir.

Türk toplum yapısında kapitalist elitlerin hegemonik konuma yükseldiği 1980'li yıllar, bir yapı değişiminin göstergesi olduğu kadar, yapı değişiminin yeni bir ivme kazanmasına neden olan olayların yaşandığı yıllar olarak da değerlendirilebilir(Bilgin, 2007: 84). Öyle ki yeni dönem daha önce bahsetmeye çalıştığımız şekliyle bir ekonomi modeli öngörürken aynı zamanda bir yaşam şeklini de beraberinde getirir. Bu yaşam şekli sadece belli bir kesimin ulaşabileceği, diğerlerininse hayal bile edemeyeceği bir uzaklıktadır. Ancak bu dönemde mesafeler, hemen hemen yok olmuş gibidir. Zira en alt tabakadan bir kişi bile seçkin kesimin içinde yer aldığı konuma -ekonomi, evlilik vb. yoluyla- rahatça ulaşabilmektedir.

TÜRK AYDINLARININ SEÇKİNCİ GÖRÜŞLERİ

Elitler anlayışı, Türk toplumunda bilinçaltılarındaki fikirleri bilinç seviyesine yükselten ve bir fikrin temsilcileri olarak kendilerini millete adayan insanlar olarak görünmektedir(Karpat, 2009: 181). Bu açıdan onlar, toplumsal geri kalmışlığın formülünü ellerinde barındırarak, düşüncelerini topluma uyarlamakla vazifeli kişilerdir. Bu şekliyle burada kısaca ifade etmeye çalışacağımız açıklama çabaları, seçkinlerin dönüşümü üzerinde anılması gerekli olan toplumsal dönüşüm dinamiklerinin nereden sağlanabileceğini sorgulamaya dönük anlayışlardır.

Ziya Gökalp'e göre elitler, teknolojiyi ve çağın uygarlığını alt sınıflara götürmeye ve onlardan da halkın sınıf kültürünü almaya mecburlardı. Gökalp bu anlamda, Batı uygarlığını Türk milleti için bir model gören samimi bir modernistti. Eski Osmanlı devlet elitlerinin kozmopolit kültürünün ve İslamcılarının evrenselciliğinin yerine geçecek olan Türk ulusal kültürü için kapsamlı bir proje yaratmaya çalışıyordu. O, eski Osmanlı elitini(havas) suçlamasına karşın alt sınıfların(avam) egemenliği olarak değil; inatçı bir elitist olan Avni Doğan'ın 'halka rağmen halk için' hareket eden elitlerin yönetimi olarak gördü. Gökalp'in elit teorisi, kahramanın dönüştürücü ve harekete geçirici rolüne olan derin inancıyla tamamlanmaktaydı. Bu rol için de önce İttihat ve Terakki lideri Talat Paşa'yı düşündü; sonra Mustafa Kemal Atatürk'ü(Karpat, 2009: 181-182). Bu bakımdan özetlersek o, toplumun kurtulabilmesinin milliyetçi elitler tarafından gerçekleşmesine zemin hazırlayan bir görüş sergilemiştir. Özellikle Durkheim'ın görüşlerinden etkilenecek seçkinci görüşünü toplumsal yapıya uyarlamaya çalışmıştır. Burada Gökalp tarafından topluma dışarıdan bakan, halk için ve halka rağmen geliştirilmiş birtakım sembol ve değerler, seçkin kesime yüklenilmiştir. Halkın bilinçli bir çabası olmaksızın verili kurtarıcı tipolojileri mevcuttur. Bunu yaparken Gökalp ulusal bilinç yaratmak adı altında Batı'yı temel referans noktası almıştır.

Yusuf Akçura Osmanlı'nın durumunu dışarıdan izleyerek değerlendirdi. Bu yüzden milli burjuvaziye dayanan güçlü bir milliyetçiliğin pentaonunda sahip olduğu seçkin yere

---

elitler son yirmi yıl boyunca Türk toplumunu 'aydınlatma' ve 'yol gösterme' görevini üstlendi. Bunu yaparken alt gelir gruplarını görmezden geldi(Bali, 2002: 21).

rağmen Osmanlı toplumunun temel özelliklerini anlamış değildi. O, milli bir burjuvaziye dayanan güçlü bir milli ekonominin yaratılmasını savunuyordu. Bu ekonomik yapı içinde Müslüman Türk sanayiciler ve tüccarlar gayrimüslim ticaret burjuvazisinin yerine geçecek ve köylüleri geliştirecekti. Eski burjuvazinin, Osmanlı bürokratlarının, çiftçilerin ve devletin hayat kaynaklarını yiyip bitiren aç gözlü eşrafın yerine bu tip bir yerli(Türk- İslam) burjuvazisinin geçmesi için Avrupa sermayesi şart görmüştür(Karpat, 2009: 182-183). Yusuf Akçura, değişimin dinamiğini ekonomik kaygılarla dile getirmiştir. O'na göre ekonomik olarak kendine yeterli ve gelişmiş bir toplum, toplumsal yapıda da ileri bir noktaya gelecektir. Öyle ki toplum yapısı burada dikkate alınmayıp tek yönlü olarak yapıdaki işlevi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda eleştirilecek birçok yön bulunabilir.

Abdullah Cevdet'in toplumsal sorunların çözümü için avam ve havas ayrımı yaparak, iki zümrede esaslı reformlar ve değişimler talep etmiş olması, bize onun Rausseau'dan etkilendiğini gösterir. Ayrıca Cevdet, seçkin bir zümrenin yaratımında eğitimin büyük rolü olduğunu düşünür. O, toplumsal değişimin elitler vasıtasıyla gerçekleşebileceğini savunarak, bu elit grubunun daha önce sözünü ettiğimiz eğitilmiş aydın grupla sağlanacağını savunur(Gündüz, 2010: 197-198). Bu anlamda daha çok elit kültürün toplumu oluşturma ve yönlendirme çabalarında eğitimsel faktörler üzerinde durur. Eğitimin sözü edilen aydın grubu içerisindeki yerini kültürel dinamiklerle bir bütün olarak ele alır.

Ele aldığımız bu düşünürler, bize toplumun kurtuluşu için gerekli bir inşa sürecini gerçekleştirmenin hangi yolla olanaklı olabileceğini sunmaktadırlar. Önemle üzerinde durdukları değişkenler, kendi bilinçsel algılarıyla bir bütün halinde değerlendirilebilir. Öyle ki, bu toplumda yaşama veya yaşamama sorunları bile ele aldıkları çözüm arayışını farklı olarak değerlendirmemizi olanaklı kılmaktadır.

Toplum söz konusu olduğunda kültürel yaratıcılığın ev sahipliğini yaptığı bütünden içeriye yansıyanlar, dönüşümün taşıyıcılığını üstlenmektedirler. Buna göre bütün yapısı itibarıyla değiştiği gibi, o bütüne kaynaklık eden ve yol gösteren kesim de zamana ve mekâna bağlı yer dönüşümüne tabi olmaktadır. Seçkinlerin dolaşımı buradan ele alındığında, Osmanlı Devleti'nin kendi içsel dinamiklerini tarihsel zamana uydurularak toplumun bütününe ifade aracı olmaktadır. Bu şekilde seçkin kesim, tarihsel motivasyonun dönüşümünü ellerinde bulunduran azınlığı oluşturmaktadırlar. Ancak burada belki de en çok dikkat edilmesi ve üzerinde durulması gereken konu, toplumun kendi değerlerini anlayacak ve buradan kalkacak bir seçkin görüşün sağlanamamış olmasıdır. Gökalp'in sentezci bir bakış açısıyla ("*Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Batı medeniyetindenim*") topluma nüfuz eden birlik ve bütünlük yaratıcı, yol gösterici seçkin kesime yüklediği imajlar, sosyolojinin Türkiye'de doğuşuna da öncülük etmesindeki temelleri bize sağlamaktadır. Böylece ulusal bir ülkü halinde yerleştirilmeye çalışılan kimlik, yeni bir inşa sürecinde önemli bir motivasyon kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ele aldığımız üç düşünür içerisinde o günün toplumsal koşullarına en yakın beklentilerin savunucusu, Ziya Gökalp'tir.

Gerek Yusuf Akçura'nın toplum yapısını dışarıdan anlamaya, açıklamaya ve yönlendirmeye yönelik girişimlerinin içsel karakteristiği(yerli bir burjuva yaratmak), gerekse Abdullah Cevdet'in eğitimin seçkinlerden halka doğru olması konusunda yaptığı yorumlar, bugünün toplumsal gerçeğiyle uyuşmamaktadır. Ancak önemle üzerinde durulması gereken gerçek, dile getirilen sorunlar ve çözüm önerilerinin, dönemin kendine has bunalımları ve bu bunalımları açma çabası olarak görülmesidir. Dolayısıyla sözünü ettiğimiz aydın kesim, o günkü sorunlara bir çare bulabilmek ve devleti ayakta tutabilmek kaygılarını taşımaktadır. Bu bağlamda tarihsel sürekliliği göz önünde tutmadan yapılabilecek bir yorum, bizi yanlışlara sürükleyebilecektir. Bu bakımdan, dönemin tarihsel gerçeklerini göz ardı etmeden ve sözünü ettiğimiz aydın kesimin sorunlarını anlamadan değerlendirilme yapılmamalıdır.

SONUÇ YERİNE

Türkiye'deki elitlerin rolünü Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, genişlemesi ve modernleşmesi belirledi (Karpat, 2009: 198). Bu belirlenen özellikler, toplumsal yapıyı anlamlandırmada Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarından itibaren kimi zaman bunalımlı, kimi zaman tutucu, kimi zaman müdahaleci, kimi zamansa yönlendirici olarak ele

alabileceğimiz elitlere bizi daha da yaklaştırmaktaydı. Bu bağlamda tarihsel değişkenliklerin yapıya yansımaları toplumsaldan düşünceye, düşünceden pratiğe açıklama çabalarımıza yansımıştır. Yanılsama yapılan bütünlük dönemin parçalar halinde bizde anlamlandırılmasında ve temellendirilmesine yönelik çabayla birleşince ortaya bu çalışma çıkmıştır.

Heper'e göre Osmanlı bürokrasisi, İslamî- dini normların korunmasına dönük bir rasyonalite geliştirirken Cumhuriyet bürokrasisi milliyetçilik- laiklik ilkeleriyle çevrilen bir değerler bütününe korumaya yönelmiştir (Özer, 2006: 49). Yine Türkiye Cumhuriyeti'nde tam anlamıyla yerleştirilmeye çalışılan demokrasi, halkın iradesinin yönetim iradesine yansımalarıdır. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'nde son zamanlarda gündeme gelen ve Türkiye Cumhuriyeti'nde doruğa ulaşan arayışların mevzilendiği odak noktasını oluşturmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'e göre ilk önce seçkin mekanizmaların eğitimleri, daha sonra ise halkın eğitimiyle (Özer, 2006: 255) oluşturacak bir kültürel alt yapı gerekmektedir. Bu kültürel alt yapı Mardin'in deyimiyile merkez- çevre kuramı üzerinden gidilecek olunursa merkezden çevreye olarak alınabilir. Önemli olan bizce, zihniyetin dönüşümünün sağlanabilmesidir. Bu bakımdan demokrasinin taşıyıcısı olarak ilk önce zihni yapı daha sonra ise uygulama arayışları gündeme gelebilmelidir. Seçkin mekanizmalar da bu şekilde tek merkezden değil bütün bir toplum içerisinde ortaya çıkarak, toplumsal dönüşümü uzlaşımı sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKŞİT, B., Şentürk R., Küçükkkural, Ö. Cengiz, K. (2012). Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BALİ, Rifat N. (2002). Tarz-ı Hayattan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BİLGİN, Vedat (2007). Türkiye'de Değişimin Dinamikleri: Köylülükten Çıkış Yolları, Ankara: Lotus Yayınları.
- BOTTOMORE, Tom B. (1990). Seçkinler ve Toplum, (Çev: Prof. Dr. Erol Mutlu), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- DURNA, Tezcan (2009). Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik: Peyami Safa ve Falih Rıfki Atay'da Halkın İnşası, Ankara: Dipnot Yayınları.
- GORDON, Marshall (1999). Sosyoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- GÖLE, Nilüfer (1986). Mühendisler ve İdeoloji: Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÜNDÜZ, Mustafa (2010). Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası: Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar, Ankara: Lotus Yayınları.
- HEPER, Metin (2006). Türkiye'de Devlet Geleneği, (2. Baskı), (Çev: Nalan Soyarık), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- KARPAT, Kemal H. (2009). Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din, (3. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- MARDİN, Şerif (1991). Tanzimat'tan Sonra Aşırı Batılılaşma, (Der: Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder), İstanbul: İletişim Yayınları, s.21-79.
- MARDİN, Şerif (1991). Türkiye'de Gençlik ve Şiddet, (Der: Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder), İstanbul: İletişim Yayınları, s.249-287.
- MİLLS, C. Wright (1980). İktidar Seçkinleri, (Çev: Ünsal Oskay), Ankara: Bilgi Yayınları.
- ÖZER, Nazan (2006). Küreselleşme ve Bürokratik Seçkinler, Ankara: Lotus Yayınları.
- PARETO, Vilfredo (2005). Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü: Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması, (Çev: Merve Zeynep Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2003). Türk Modernleşmesi, Ankara: Lotus Yayınları.